

تاثیر برنامه درسی فوق برنامه در احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان

نسرین قنبری^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۵

چکیده

تحقیق حاضر با هدف تاثیر برنامه درسی فوق برنامه در احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان دختر پایه پنجم منطقه ۶ تهران صورت گرفته است. روش تحقیق حاضر شبه آزمایشی با طرح پژوهشی پیش آزمون و پس آزمون با گروه کنترل است. نمونه مورد مطالعه برابر با ۴۰ نفر از دانش آموزان دختر پایه پنجم منطقه ۶ تهران بود که با روش نمونه گیری در دسترس انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه قرار گرفتند. جهت سنجش احساس تعلق به مدرسه از پرسشنامه بری، بتی و وات (۲۰۰۴) استفاده شد. به منظور تحلیل داده ها از آزمون تحلیل کوواریانس استفاده شد. یافته های تحقیق نشان داد که برنامه ی درسی فوق برنامه در احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان تاثیر معنادار دارد. افراد گروه آزمایش که در دوره آموزشی هنر خلاق شرکت کردند از نظر احساس تعلق به مدرسه تفاوت معناداری با گروه کنترل دارند. همچنین برنامه ی درسی فوق برنامه بر ابعاد احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان تاثیر معنادار دارد. نتایج نشان داد که برنامه آموزشی هنر خلاق در احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان تاثیر دارد.

کلید واژه ها: برنامه درسی، فوق برنامه، احساس تعلق به مدرسه.

^۱ استادیار گروه مطالعات تربیتی و برنامه ریزی درسی، واحد یادگار امام خمینی(ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرری، تهران، ایران. ghanbaridr@gmail.com

مقدمه

برنامه درسی، برنامه ای است که یادگیرنده را به سوی نیازهایی که برای رشد وی ترجیح داده شده است، سوق می دهد. و وسیله ای برای رسیدن به آرمان ها، اهداف و مقاصد تربیتی است (مالکی، ۱۳۹۸ به نقل از محمود نیا و دیبایی صابر، ۱۴۰۲). برنامه های رسمی، متداول و کلاس های مدارس بیشتر متوجه پرورش حافظه و به کار انداختن قوای ذهنی شاگردان می باشند و به رشد جنبه های عاطفی و اجتماعی افراد چندان توجهی ندارند. به دلایل گوناگون نظیر شتابزدگی، تحرک روزافزون جوامع کنونی، اشتغال همزمان والدین در خارج از خانه و کاهش ارتباط صمیمانه والدین و فرزندان برخی آسیب ها و ناهنجاری ها دانش آموزان را تهدید می کند (سابو و موریسیانو، ۲۰۱۵).

ایجاد فعالیت های ثمربخش و مبتنی بر علایق افراد، از رنج روحی آنان می کاهد و توان آنها را در عرصه مورد علاقه به کار گرفته و موجبات حفظ سلامت روانی آنان را فراهم می کند. بازنگری در شأن و جایگاه امور برنامه های درسی چنانچه به اینگونه نتایج منتهی شود مقصود ما را حاصل کرده است و آن مقصود اصلی همان آسیب زدایی از دوران تحصیل به ویژه دوره آموزش عمومی است. برنامه های درسی فوق برنامه فعالیت های تکمیلی است که در مدرسه تحت نظر مدیر اجرا می شود. برنامه های درسی فوق برنامه مجموعه فعالیت های سازمان یافته و پیش بینی شده ای است که به منظور تثبیت، تعمیق، آشنایی و کارکرد عملی در طول سال تحصیلی برای دانش آموزان در نظر گرفته می شود تا به رشد، تعالی، شکوفایی استعدادها و مشارکت در برنامه های عملی کمک نماید (خرم دل و خرم دل، ۱۴۰۰).

برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه به عنوان یکی از انواع برنامه درسی غیررسمی توجه متخصصان مختلف از جمله پوزنر، تابا، زایس را به خود جلب کرده است. فعالیت های فوق برنامه به عنوان فعالیت های داوطلبانه خارج از کلاس که مکمل برنامه درسی رسمی است و به پیشرفت شخصی، حرفه ای و اجتماعی دانش آموزان کمک می کند، تعریف می شود (محمود نیا و دیبایی صابر، ۱۴۰۲).

برنامه درسی فوق برنامه ها به عنوان فرصت هایی برای دانش آموزان برای شرکت در فعالیت هایی خارج از ساعات درسی ارائه می شوند. این فعالیت ها می توانند شامل ورزش، هنر، موسیقی، تئاتر، مسابقات ریاضی و سایر فعالیت های خلاقانه باشند. شرکت در برنامه درسی فوق برنامه ها می تواند به

دانش آموزان امکاناتی را برای رشد شخصی و اجتماعی خود ارائه کند. این فعالیت‌ها می‌توانند به دانش آموزان کمک کنند تا با موفقیت در فعالیت‌های خود پیشرفت کنند، از خود رضایت بیشتری داشته باشند و به تعامل بیشتر با همکلاسیان و اعضای دیگر جامعه دانشگاهی بپردازند. همچنین، شرکت در برنامه‌های درسی فوق برنامه ممکن است به دانش آموزان کمک کند تا مهارت‌های مورد نیاز برای کارآمدی در زندگی روزمره را از جمله مهارت‌های مرتبط با مدیریت زمان، تحلیل مسئله و همکاری با دیگران بهبود بخشند. با توجه به اینکه برنامه درسی فوق برنامه‌ها برای دانش آموزان امکاناتی را برای توسعه روانی، اجتماعی و شخصی خود فراهم می‌کنند، احتمال بالایی وجود دارد که شرکت در این برنامه‌ها باعث افزایش احساس انگیزه، رضایت و تعلق دانش آموزان شود (نائومی و همکاران، ۲۰۲۰).

برنامه های درسی فوق برنامه رابطه معناداری با افزایش عملکرد تحصیلی دانش آموزان و همچنین احساس تعلق آنان به درس و مدرسه دارد. برنامه های درسی فوق برنامه با مشارکت دانش آموزان در برنامه درسی منجر به علاقه آنان به مدرسه و جو کلاس می شود (فاروقی و همکاران، ۱۳۹۹). برنامه درسی فوق برنامه تاثیر معناداری بر عملکرد و موفقیت تحصیلی دانش آموزان دارد (نظری و یزدان ستا، ۱۳۹۸). همچنین تعلق به مدرسه، دانش آموزان را در یک جریان انگیزشی مثبت درگیر می‌کند، به‌طوری‌که بچه‌هایی که احساس تعلق بیشتری دارند انگیزه بالاتری برای مشارکت در فعالیت های مدرسه دارند و در نتیجه فرصت یادگیری و تجارب موفقیت بالاتری دارند (نوری و ذالکانی، ۱۴۰۱). احساس تعلق به مدرسه به عنوان اعمالی که باعث سازگار شدن دانش آموزان در انجام یک فعالیت یا مکان خاصی می شود و به دنبال آن احساس وابستگی به افراد، موضوعات و محیط های مختلف را در پی دارد، تعریف می شود. بنابراین تعلق به مدرسه نشان دهنده این است که دانش آموزان چه احساسی نسبت به مدرسه خود دارند و چقدر به همسالان، معلمان و کادر آموزشی و اجرایی مدرسه احساس تعلق می کنند. دانش آموزان دارای احساس تعلق به مدرسه در فعالیت های مدرسه سهیم می شوند، خود را متعهد به رعایت قوانین و مقررات مدرسه می دانند و انگیزه بالایی برای رسیدن به اهداف مورد نظر مدرسه دارند (حسینمردی و همکاران، ۱۴۰۰). بلوم (۲۰۰۵) معتقد است که سه ویژگی مهم در مدارس می تواند وابستگی مدرسه ای دانش آموزان را افزایش دهد که عبارت اند از سطح بالای آموزش مدرسه و نقش حمایت از معلم. فضایی را فراهم می کند که در آن دانش آموزان و

کارکنان مدرسه با یکدیگر گرم و محترمانه رفتار کنند. محیطی فراهم می‌کند که دانش‌آموزان از نظر جسمی و روحی احساس امنیت کنند. به طور کلی، باید گفت که عوامل مختلفی تعلق مدرسه را در دانش‌آموزان افزایش می‌دهد. به عنوان مثال، اگر دانش‌آموزان در گروه همسالان و دوستان خود پذیرفته شوند و روابط صمیمی با آن‌ها برقرار کنند، تعلق آن‌ها به مدرسه آن‌ها افزایش می‌یابد. دانش‌آموزانی که از نظر اجتماعی محروم هستند یا در مدرسه و خارج از مدرسه دوستان بسیار کمی دارند، احساس تعلق چندانی ندارند. معلمان مهم‌ترین نقش را در افزایش تعلق دانش‌آموزان به مدرسه دارند. آن‌ها با ایجاد فرصت‌هایی برای کمک به دانش‌آموزان احساس تعلق بیشتری به مدرسه، همکلاسی‌ها و سایر معلمان را انجام می‌دهند و وظیفه خطیری را بر عهده می‌گیرند (ایتو، ۲۰۱۱).

در عین حال تربیت هنری یکی از کارکردهای اساسی و مهم نظام آموزشی است. هنر علاوه بر بیان احساسات و افکار که با تفریح و لذت همراه است، می‌تواند در افزایش یادگیری و رشد شخصیت دانش‌آموزان و بهبود رفتارهای اخلاقی و اجتماعی آنان شود (ابراهیمی، ۱۳۹۱). تحقیق حاضر به دنبال پاسخگویی به این سوال است که: برنامه درسی (فوق برنامه) مبتنی بر هنر خلاق در احساس تعلق به مدرسه دانش‌آموزان به چه میزان موثر است؟

همچنین این تحقیق به دنبال بررسی فرضیه زیر است:

برنامه درسی (فوق برنامه) مبتنی بر هنر خلاق در احساس تعلق به مدرسه و ابعاد آن در دانش‌آموزان تاثیر معنادار دارد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

برنامه درسی فوق برنامه به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و برنامه‌های آموزشی اشاره دارد که در طول تحصیل دانش‌آموزان، خارج از برنامه درسی رسمی، ارائه می‌شود. این برنامه‌ها ممکن است شامل فعالیت‌های ورزشی، هنری، فرهنگی و اجتماعی باشند که به دانش‌آموزان کمک می‌کنند تا مهارت‌ها و ارزش‌های جدیدی را به دست آورند. هدف اصلی از ارائه فوق برنامه‌ها، پشتیبانی از یادگیری دانش‌آموزان و توسعه آن‌هاست. با ارائه فعالیت‌های فوق برنامه، دانش‌آموزان می‌توانند مهارت

هایی را در زمینه های مختلف، مانند مهارت های اجتماعی، هنری و ورزشی پیشرفت کنند و باعث افزایش اعتماد به نفس، خودباوری و تعلق به مدرسه شوند(اشکنانی و همکاران، ۱۴۰۱). برنامه های درسی فوق برنامه مجموعه فعالیت های سازمان یافته و پیش بینی شده ای است که به منظور تثبیت، تعمیق، آشنایی و کارکرد عملی در طول سال تحصیلی برای دانش آموزان در نظر گرفته می شود تا به رشد، تعالی، شکوفایی استعدادها و مشارکت در برنامه های عملی کمک نماید(خرم دل و خرم دل، ۱۴۰۰).

در برنامه فعالیت های فوق برنامه دانش آموزان علاوه بر شرکت داوطلبانه در فعالیت ها به شیوه غیر مستقیم آموزش دیده و از روشهای فعال یادگیری استفاده نموده آن هم بصورت مشارکتی و گروهی. علاوه بر آن باعث توسعه یادگیری از مدرسه به خانواده و جامعه شده و جنبه های گوناگون شخصیت دانش آموزان رشد یافته و باعث شادابی و نشاط آنان می شود. و در حین این فعالیت ها افت تحصیلی کاهش یافته و دانش آموز از خود ارزشیابی مستمری به عمل می آورد(سجادی و پیرخائفی، ۱۳۹۶). فعالیت های فوق برنامه شامل فعالیت های علمی، هنری و غیره ارزشهای تربیتی بسیار مهمی دارند(و زمینه های رشد و پیشرفت دانش آموزان در ابعاد و حوزه های مختلف را فراهم می کنند. فعالیت های فوق برنامه جزئی از برنامه منظم مدرسه است و باید آن را بخشی از فرایند مدرسه تلقی کرد. فعالیت های فوق برنامه برای غنی کردن تجربیات تربیتی دانش آموزان وارد فعالیت مدارس شد و اهمیت روزافزونی یافت. انعطاف و گشودگی این برنامه فضای بازی را برای خلق موقعیت های متنوع تربیتی فراهم ساخت. در کشور ما این فعالیت سابقه طولانی دارد و پیوسته سعی شده است از نظر کلی و کیفی اصلاح و بهبود یابد. هدف اساسی فعالیت های فوق برنامه این نیست که تنها از صعوبت و سختی آموزش بکاهند و فرصتی برای استراحت و تجدید قوی ذهنی فراهم سازند بلکه اهمیت و ارزش این فعالیت در توسعه تجربیات تربیتی دانش آموزان است. فعالیت فوق برنامه دارای چنان خصوصیتی است که به صورت گسترده مورد توجه دانش آموزان، معلمان، مدیران و تصمیم گیرندگان قرار گرفته است(حاجی زاده و حاجی زاده، ۱۳۹۶).

ویژگی فعالیت های فوق برنامه این است که؛ شامل مجموعه ای از برنامه های آموزشی و فعالیت های خارج از برنامه درسی رسمی هستند که برای توسعه فردی دانش آموزان برگزار می شوند. ویژگی های اصلی فعالیت های فوق برنامه عبارتند از:

هدف مشخص: فعالیت های فوق برنامه برای توسعه مهارت های خاص و ارزش هایی مانند تعلق به مدرسه، اعتماد به نفس و همکاری در تیم، طراحی شده اند.

تنوع: فعالیت های فوق برنامه می توانند شامل موضوعات مختلفی باشند مانند ورزش، هنر، موسیقی، کامپیوتر و علوم.

مشارکت فعال دانش آموزان: دانش آموزان معمولاً به صورت فعال در فعالیت های فوق برنامه شرکت می کنند و به طور مستقیم در فرآیند یادگیری خود مشارکت می کنند.

فرصت برای توسعه مهارت های اجتماعی: فعالیت های فوق برنامه فرصتی برای توسعه مهارت های اجتماعی دانش آموزان مانند همکاری در تیم، رهبری، ارتباطات بین فردی و رفتارهای خوب فراهم می کنند.

تأکید بر یادگیری خلاقانه و تجربی: فعالیت های فوق برنامه معمولاً بر اساس یادگیری خلاقانه و تجربی طراحی شده اند و به دانش آموزان اجازه می دهند تا با استفاده از تخیل خود، مسئله ها را حل کنند و مهارت های جدیدی را تجربه کنند (سکر، ۲۰۲۰).

فعالیت های فوق برنامه در آموزش و پرورش دانش آموزان ارزشمند هست و دارای ارزشهای زیر است:

رشد و تکامل شخصیت مطلوب، تسهیل رشد و تکامل اجتماعی، تهیه امکانات تفریحی سالم، تکمیل و پرمایه ساختن برقراری روابط سود بخش میان معلم و دانش آموز، تامین هدف های تربیتی جدید (سابو و موریسیانو، ۲۰۱۵). همچنین فعالیت های فوق برنامه می تواند به شرح ذیل بر عملکرد دانش آموزان موثر باشد:

افزایش تمایل به یادگیری: فوق برنامه ها با ارائه فرصت های آموزشی جدید و جذاب، می توانند دانش آموزان را تحریک کنند تا به یادگیری بیشتر علاقه مند شوند و انگیزه آموزشی آن ها را افزایش دهند.

ارتقاء مهارت ها و دانش ها: برنامه های فوق می توانند به دانش آموزان اجازه دهند مهارت ها و دانش های جدیدی کسب کنند که از محتوای کتاب های درسی بهتر و جذاب تر باشند.

¹ Şeker H

² Sabo, H. M., & Mureşianu, M.

تقویت خودباوری: شرکت در برنامه‌های فوق و موفقیت در آن‌ها، باعث افزایش اعتماد به نفس و خودباوری دانش‌آموزان می‌شود که ممکن است بهبود عملکرد تحصیلی آن‌ها را نیز ایجاد کند. افزایش همکاری و ارتباط اجتماعی: برنامه‌های فوق معمولاً امکان همکاری و ارتباط با هم‌دانش‌آموزان را فراهم می‌کنند، که این ارتباطات می‌توانند بهبود فرآیند یادگیری و انگیزه‌های اجتماعی را به همراه داشته باشند.

کشف استعدادها و علایق: فوق برنامه‌ها ممکن است به دانش‌آموزان کمک کنند تا استعدادها و علایق خود را کشف کنند و به سمت‌های جدیدی در زمینه‌های مختلف هدایت شوند (حاجی زاده و حاجی زاده، ۱۳۹۶).

احساس تعلق اجتماعی در لغت به معنای دوستی و همبستگی است. تعلق اجتماعی احساسی است که در آن فرد احساس می‌کند به یک گروه تعلق دارد و در آن اعضا احساس می‌کنند که برای یکدیگر و گروه مهم هستند. احساس تعلق اجتماعی این باور مشترک را در بین اعضای گروه ایجاد می‌کند که نیازهای آن‌ها از طریق تعهد به یکدیگر برآورده می‌شود. محققان احساس تعلق اجتماعی را به عنوان یکی از شاخص‌های کیفیت زندگی در طبقات اجتماعی تعریف می‌کنند. افرادی که احساس تعلق اجتماعی بیشتری در محل زندگی خود دارند، آمادگی بیشتری برای مقابله با جرم نشان می‌دهند (مدنی، عینی و جلیلی، ۱۳۹۵).

یکی از مسائلی که امروز دانش‌آموزان و عملکرد آن‌ها را تحت الشعاع قرار داده است، احساس تعلق به مدرسه است. تعریف و شایستگی احساس تعلق به مدرسه مستلزم آگاهی از احساس تعلق اجتماعی است. انسان به طور طبیعی موجودی اجتماعی است و از این لحاظ نهادینه شده است، نه اینکه از روی عادت اجتماعی شده باشد، بنابراین نمی‌توان او را در حالتی جدا از زمینه اجتماعی شناخت. ما به دنبال مکانی در خانواده و جامعه هستیم تا نیازهای اساسی خود را برای امنیت، پذیرش و صلاحیت برآورده کنیم. تعلقات اجتماعی ظاهراً یک مفهوم واحد نیست بلکه مجموعه‌ای از عواطف و رفتارهایی است که به دست می‌آید و تحت تأثیر تربیت خانوادگی و آموزش والدین در کودکی قرار می‌گیرد. فرد می‌تواند با بررسی نحوه برخورد با دیگران و نوع عضویت در جامعه، شخصیت خود را ارزیابی کند. تعلق اجتماعی تأثیر زیادی در نوع احساسات ما نسبت به دیگران و روابط با آن‌ها دارد و نشاط و جذابیت ما بسیار تحت تأثیر این تعلق اجتماعی قرار دارد (یزدان پور و همکاران، ۱۳۹۸). تعلق به مدرسه به معنای احساس پیوند و ارتباط مثبت

دانش‌آموزان با محیط و فضای مدرسه است. برای بیان ابعاد تعلق به مدرسه، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (ماکسیم و همکاران، ۲۰۲۲):

۱. احساس پذیرش: در این بعد، دانش‌آموزان احساس می‌کنند که به عنوان عضوی از جامعه مدرسه پذیرفته شده‌اند و محیط مدرسه را به عنوان محیطی مثبت و پشتیبانی کننده احساس می‌کنند.
 ۲. ارتباط با اعضای محیط مدرسه: در این بعد، دانش‌آموزان به دنبال برقراری ارتباط و ارتباط مثبت با اعضای محیط مدرسه هستند، مانند معلمان، همکلاسی‌ها و کارکنان مدرسه.
 ۳. احساس تعلق و وابستگی به مدرسه: در این بعد، دانش‌آموزان احساس می‌کنند که مدرسه یک بخش از هویت و شخصیت آن‌هاست و ارتباط وابستگی شدیدی با محیط و فضای مدرسه دارند.
 ۴. شناخت و تحلیل محیط مدرسه: در این بعد، دانش‌آموزان توانایی شناخت و تحلیل محیط مدرسه و تأثیر آن بر خود و دیگران را دارند و در نتیجه، توانایی بهبود و بهینه‌سازی محیط مدرسه را دارند.
- داشتن تعلق به مدرسه و احساس پیوند مثبت با محیط مدرسه، نقش مهمی در رشد و توسعه تحصیلی و روانی دانش‌آموزان دارد و از طریق این احساس، دانش‌آموزان قادر به بهره‌برداری بهتر از فرصت‌های تحصیلی و ارتقای سطح دانش خود می‌شوند.
- احساس تعلق به مدرسه به معنای احساس ارتباط و ارادت به محیط آموزشی است که دانش‌آموزان در آن درس می‌خوانند. این ارتباط می‌تواند شامل ارتباط با معلمان، دانش‌آموزان، اداره و تجهیزات مدرسه باشد و ابعاد آن شامل:
- حمایت معلم: حمایت معلم به معنای ارائه حمایت، راهنمایی و انگیزش به دانش‌آموزان توسط معلم در فرآیند یادگیری و پیشرفت تحصیلی آن‌ها است.
- مشارکت در اجتماع: مشارکت در اجتماع به معنای فعالیت و همکاری افراد در فرآیندها، تصمیم‌گیری‌ها، و فعالیت‌های اجتماعی مختلف است که به منظور بهبود جامعه و شرایط زندگی افراد انجام می‌شود.

¹ Maxim Bouchard, Anne-Sophie Denault, Frédéric Guay

احساس رعایت احترام و عدالت در مدرسه: احترام و عدالت در مدرسه به معنای توجه به حقوق، ارزش‌ها و حقوق دیگران به طور برابر و منصفانه و به نحوی که تمام افراد احترام و عدالت را تجربه کنند، عمل کردن است.

احساس مثبت به مدرسه: احساس مثبت به مدرسه به معنای تجربه احساسات و ارتباطات مثبت و لذت‌بخش با محیط تحصیلی و تجربه رضایت و شادی از فرآیند یادگیری و حضور در مدرسه است.

تعلق فرد به مدرسه: تعلق فرد به مدرسه به معنای احساس و ارتباط مثبت و متقابل بین فرد و محیط آموزشی مدرسه است (حسینمردی و همکاران، ۱۴۰۰).

تعلق به مدرسه می‌تواند تأثیرات قابل توجهی بر عملکرد تحصیلی داشته باشد. برخی از تأثیرات اصلی تعلق به مدرسه بر عملکرد تحصیلی عبارت‌اند از:

افزایش حضور و مشارکت: دانش‌آموزانی که تعلق قوی به مدرسه دارند، به احتمال زیاد بیشتر به مدرسه رفته و در فعالیت‌ها و کلاس‌ها مشارکت می‌کنند. این حضور فعال در کلاس‌ها بهبود فرآیند یادگیری و درک مطالب را تسهیل می‌کند.

افزایش تلاش و انگیزه: دانش‌آموزان با تعلق به مدرسه، ممکن است به انگیزه و اشتیاق برای مواجهه با چالش‌های تحصیلی و تلاش برای بهبود عملکرد تحصیلی بیشتر داشته باشند.

افزایش رضایت تحصیلی: تعلق به مدرسه می‌تواند باعث افزایش رضایت دانش‌آموزان از تحصیلاتشان شود و بهبود روحیه و احساس خوشبختی در محیط تحصیلی را ایجاد کند.

کاهش رفتارهای ناپسند: دانش‌آموزانی که تعلق به مدرسه دارند، معمولاً کمتر درگیر رفتارهای ناپسند مانند غیبت، برخورد نادرست با همکلاسی‌ها یا معلمان هستند.

ارتقاء عملکرد تحصیلی: تعلق به مدرسه ممکن است باعث افزایش پیشرفت تحصیلی و نتایج بهتر در آزمون‌ها و ارزیابی‌ها شود (محسن زاده، ۱۴۰۱).

طاهری خواه و همکاران (۱۴۰۲) تحقیق با عنوان نقش فعالیت‌های فوق برنامه ای در رشد علمی یادگیرندگان دوره ابتدایی انجام دادند و نتایج نشان داد که فعالیت‌های فوق برنامه ای که نقش فعالیت‌های تکمیلی و تکمیلی فعالیت‌های کلاسی هستند می‌توانند در رشد فکری و اجتماعی فراگیران بسیار موثر باشند. نتایج تحقیق کاظمی و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان تأثیر روش تدریس به شیوه

مشارکتی بر احساس تعلق به مدرسه و کیفیت کار گروهی دانش آموزان دوره اول متوسطه نشان داد که به کارگیری فرآیند یادگیری مشارکتی می توانند زمینه لازم جهت افزایش کیفیت کار گروهی و احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان را فراهم نمایند. همچنین عصاره و همکاران (۱۴۰۱) در تحقیق با عنوان اثربخشی روش یادگیری فعال بر احساس تعلق به مدرسه و انگیزش تحصیلی دانش آموزان دوره ابتدایی به این نتیجه رسیدند که روش یادگیری فعال بر احساس تعلق به مدرسه و انگیزش تحصیلی دانش آموزان تاثیر مثبت معنادار دارد.

تحقیقی با عنوان تاثیر فعالیت های فوق برنامه بر عملکرد تحصیلی و اخلاقی دانش آموزان انجام شده و نتایج آن نشان داد که با توجه به تحولات و دگرگونی های سریع اجتماعی افراد باید مهارت های ویژه ای را کسب نمایند تا بر روی اندیشه بر سرنوشت خویش حاکم باشند و در انجام مسئولیت خود نقش موثر و سازنده را ایفا نمایند (اشکنانی و همکاران، ۱۴۰۱). همچنین نتایج مطالعه بهداد و غنی فر (۱۴۰۰) نشان داد دانش آموزانی که در گروه آزمایش شرکت کردند و مورد آموزش مهارت های مثبت اندیشی قرار گرفتند، در نمرات احساس تعلق به مدرسه افزایش بیشتری نسبت به گروه کنترل نشان دادند و یافته های بررسی ماکسیم و همکاران (۲۰۲۲) نشان دادند که فعالیت های فوق برنامه و ارتباط با همسالان با افزایش انگیزه درونی دانش آموزان در مدرسه و کاهش علائم افسردگی را در بر دارد. همان گونه که در بالا ذکر شد برنامه درسی فوق برنامه و احساس تعلق به مدرسه از مفاهیم مهم در حوزه آموزش هستند.

روش شناسی پژوهش

تحقیق حاضر به روش شبه آزمایشی با طرح پژوهشی پیش آزمون و پس آزمون با گروه گواه انجام شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل دانش آموزان دختر پایه پنجم در منطقه ۶ در شهر تهران بوده و نمونه مورد مطالعه تحقیق برابر با ۴۰ نفر از دانش آموزان دختر پایه پنجم منطقه ۶ تهران بود که با روش نمونه گیری در دسترس انتخاب و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه به قرار هر گروه ۲۰ نفر قرار گرفتند.

برنامه آموزشی فوق برنامه: به این صورت که برنامه درسی فوق برنامه هنر خلاق به مدت ۲ ماه و در هفته یک جلسه ی یک ساعته برای گروه آزمایش برگزار شد. برنامه هنر خلاق آموزش مفاهیم هنر

مبتنی بر خلاقیت شامل فعالیت های چاپ، کلاژ، کاردستی (با مواد و وسایل مختلف)، مجسمه سازی، سفال، خمیر بازی و غیره اجرا شد.

جهت جمع آوری داده ها از پرسشنامه تعلق به مدرسه بری، بتی و وات (۲۰۰۴) که توسط مکیان و کلانتر کوشه (۱۳۹۴) در ایران اعتباریابی شده است. این پرسشنامه دارای ۲۷ سوال و شش مولفه حمایت معلم، مشارکت در اجتماع، احساس رعایت احترام و عدالت در مدرسه، احساس مثبت به مدرسه، تعلق فرد به مدرسه و مشارکت علمی می باشد و بر اساس طیف پنج گزینه ای لیکرت با سوالاتی مانند (من احساس می کنم جزیی واقعی از این مدرسه هستم.) به سنجش احساس تعلق دانش آموزان به مدرسه می پردازد. ضریب پایایی محاسبه شده در پژوهش مکیان و کلانتر کوشه (۱۳۹۴) برای این پرسشنامه بالای ۰/۷ برآورد شد. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده ها از دو روش آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. در روش آمار توصیفی به منظور توصیف داده های مذکور از شاخص فراوانی، درصد و غیره استفاده می شود و در سطح استنباطی جهت آزمون فرضیه ها از آزمون تحلیل کوواریانس با بهره گیری از نرم افزار SPSS استفاده شد.

یافته های پژوهش

فرضیه پژوهش: « برنامه درسی (فوق برنامه) مبتنی بر هنر خلاق در احساس تعلق به مدرسه و ابعاد آن در دانش آموزان تاثیر معنادار دارد».

جدول ۱- نتایج تحلیل کواریانس تک متغیری روی نمرات پس آزمون احساس تعلق به مدرسه گروههای آزمایش و گواه، با کنترل پیش آزمون

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	Df.	میانگین مجذورات	F	Sig.	توان آزمون
احساس تعلق به مدرسه	پیش آزمون	۶/۳۹۵	۱	۶/۳۹۵	۳۹/۵۲۹	۰/۰۰	۱/۰۰
	گروه	۳/۹۸۱	۱	۳/۹۸۱	۲۳/۵۲۷	۰/۰۰	۱/۰۰
	خطا	۰/۹۸۵	۳۷	۰/۸۱۶			

جدول بالا نتایج آزمون تحلیل کوواریانس روی نمرات پس آزمون متغیر احساس تعلق به مدرسه گروههای آزمایش و کنترل، با کنترل پیش آزمون را نشان می دهد. همانگونه که مشاهده می شود بین افراد گروه آزمایش که تحت دوره فوق برنامه قرار گرفته اند و گروه گواه که تحت آموزش قرار

نگرفته اند از نظر احساس تعلق به مدرسه تفاوت معنی داری وجود دارد ($f=23/527$; $p < 0,05$). بنابراین فرض صفر تحقیق رد شده و می توان گفت آموزشهای برنامه درسی فوق برنامه مبتنی بر هنر خلاق در احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان تاثیر معنادار دارد.

ابعاد احساس تعلق به مدرسه و نتیجه بررسی گروه های کنترل و گواه بصورت خلاصه به صورت جدول زیر است:

جدول ۲- نتایج تحلیل کواریانس تک متغیری روی نمرات پس آزمون ابعاد احساس تعلق به مدرسه گروههای آزمایش و گواه، با کنترل پیش آزمون

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	Df.	میانگین مجذورات	F	Sig.	توان آزمون	نتیجه
حمایت معلم	پیش آزمون	۶/۲۴۳	۱	۶/۲۴۳	۳۶/۵۸۴	۰/۰۰	۱/۰۰	تایید
	گروه	۳/۵۳۸	۱	۳/۵۳۸	۲۲/۸۹۷	۰/۰۰	۱/۰۰	
	خطا	۰/۸۴۹	۳۷	۰/۷۵۲				
مشارکت در اجتماع	پیش آزمون	۱/۰۲۴	۱	۱/۰۲۴	۱/۰۰۳	۰/۰۰	۱/۰۰	رد
	گروه	۰/۹۷۳	۱	۰/۹۷۳	۱/۰۷۶	۰/۰۰	۱/۰۰	
	خطا	۰/۸۷۵	۳۷	۰/۶۸۵				
احساس رعایت احترام و عدالت در مدرسه	پیش آزمون	۷/۱۳۳	۱	۷/۱۳۶۳	۳۸/۵۱۲	۰/۰۰	۱/۰۰	تایید
	گروه	۳/۹۸۹	۱	۳/۹۸۹	۲۳/۵۴۲	۰/۰۰	۱/۰۰	
	خطا	۰/۶۳۷	۳۷	۰/۵۲۷				
احساس مثبت به مدرسه	پیش آزمون	۶/۹۸۱	۱	۶/۹۸۱	۳۷/۵۲۴	۰/۰۰	۱/۰۰	تایید
	گروه	۴/۰۲۵	۱	۴/۰۲۵	۲۴/۰۳۷	۰/۰۰	۱/۰۰	
	خطا	۰/۶۳۷	۳۷	۰/۵۲۷				
تعلق فرد به مدرسه و مشارکت علمی	پیش آزمون	۶/۲۳۵	۱	۶/۲۳۵	۳۶/۸۵۵	۰/۰۰	۱/۰۰	تایید
	گروه	۳/۸۴۴	۱	۳/۸۴۴	۲۳/۱۲۸	۰/۰۰	۱/۰۰	
	خطا	۰/۷۸۵	۳۷	۰/۶۰۷				

براساس نتایج به دست آمده از جدول فوق:

برنامه درسی فوق برنامه بر مولفه ی حمایت معلم، احساس رعایت احترام و عدالت، احساس مثبت و تعلق فرد نسبت به مدرسه و مشارکت علمی دانش آموزان اثر داشته و فرضیه تحقیق مبنی بر تأثیر برنامه درسی فوق برنامه در این ابعاد مورد تایید بوده، اما در بعد مشارکت در اجتماع تأثیر نداشته و در این بعد مورد تایید نیست.

نتیجه گیری

نتایج نشان داد که فعالیت های برنامه درسی فوق برنامه بر احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان تأثیر معنادار داشته است. هرگاه محیط مدرسه نیازهای اساسی دانش آموزان را برآورده نماید در وی احساسی پدیدار می شود که خود را جزئی از مدرسه دانسته و خود را در رسیدن به اهداف مدرسه یا جامعه سهیم و شریک می داند و دانش آموزانی که احساس تعلق به مدرسه داشته باشند خود را در فعالیتهای مدرسه سهیم و متعهد دانسته و همین امر باعث افزایش انگیزه پیشرفت در دانش آموزان در جهت رسیدن به اهداف موردنظر مدرسه می شود. یکی از راهکارهای نظام آموزشی نوین، طراحی برنامه های فوق درسی جهت درگیری هر چه بیشتر دانش آموزان و فراهم نمودن حس استقلال فردی می باشد. نتایج تحقیق اخیر نشان داد که دانش آموزانی که در معرض برنامه های پیش بینی شده قرار گرفته اند نسبت به آن گروه از دانش آموزانی که از برنامه های فوق درسی محروم بوده اند نسبت به مدرسه احساس تعلق بیشتری نموده و تمایل بیشتری نسبت به حضور در مدرسه مدرسه و در نتیجه افزایش توان یادگیری آنها داشته است.

همچنین نتایج نشان دادند که آموزش های فوق برنامه بر ابعاد احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان شامل حمایت معلم، احساس رعایت احترام و عدالت در مدرسه، احساس مثبت به مدرسه و تعلق فرد به مدرسه و مشارکت علمی تأثیر معنی داری داشته است و این برنامه ها در همه ابعاد احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان موثر بوده اند. نتایج تحقیق حاضر با یافته های تحقیقات طاهری خواه و همکاران (۱۴۰۲)، کاظمی و همکاران (۱۴۰۱) و عصاره و همکاران (۱۴۰۱) همخوانی دارد.

در گذشته انتقال دانش، مهم ترین وظیفه مدارس بوده اما آنچه امروزه اهمیت بیشتری دارد، تربیت افرادی است مسئول، مؤثر و توانمند، که قدرت تطابق و سازگاری آگاهانه با محیطی را که در آن

زندگی می کنند، دارند و از زندگی خود لذت می برند. برای تحقق این هدف، مدارس باید به نیازهای دانش آموزان توجه ویژه ای داشته باشند. بی شک، بدون توجه به نیازهای مادی و معنوی دانش آموزان، اهداف عالی چه در حوزه آموزش و چه در حوزه پرورش، محقق نخواهند شد. با توجه به دستاوردهای علمی اخیر، می توان تایید نمود که استقبال از برنامه های فوق درسی شاد همراه با تقویت روحیه ی معنوی دانش آموزان، نقش تعیین کننده را افزایش علاقه به مدرسه و تعلق به آن ایجاد خواهد کرد. احساس تعلق به مدرسه می تواند در ابعادی همچون احساس مثبت و خوب به مدرسه داشتن، احترام متقابل بین دانش آموزان و کادر مدرسه، رعایت عدالت و رعایت حفظ نظم و انضباط نمود یابد. از این رو ضروری می نماید تا نسبت به ایجاد حس تعلق به مدرسه پیشنهادهایی ارایه و به اجرا درآید. لذا پیشنهاد می گردد تا دوره های ضمن خدمت برای معلمان، مدیران، معاونان و همه دست اندرکاران مدرسه در مورد اهمیت و ضرورت فوق برنامه ها و اثرات این برنامه در احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان برگزار گردد. استقبال و جمع آوری نظرات دانش آموزان در رابطه با ایجاد فضای تعاملی عمیق تر با دست اندرکاران مدرسه نیز می تواند ما را در رساندن به نتایج خارق العاده همراهی نماید. همچنین توصیه می شود از هنر و روش های هنری خلاق در آموزش دروس مختلف استفاده بیشتری صورت گیرد که باعث احساس تعلق دانش آموزان به مدرسه و محیط آموزشی شود.

منابع

اشکنانی، فرشته، دوست بین، فیروزه، نجفی، محدثه، خسته، آسیه. (۱۴۰۱). تاثیر فعالیت های فوق برنامه بر عملکرد تحصیلی و اخلاقی دانش آموزان، نخستین کنفرانس ملی مطالعات روانشناسی سلامت روان، شیراز.

بهداد، دریا، غنی فر، محمدحسن (۱۴۰۰). بررسی اثربخشی آموزش مهارت های مثبت اندیشی بر احساس تعلق به مدرسه دانش آموزان دختر پایه دهم شهر بیرجند، هفتمین کنفرانس ملی مطالعات مدیریت در علوم انسانی، تهران.

حاجی زاده شبانی، اصغر. حاجی زاده، معصومه (۱۳۹۶). بررسی نقش فعالیت های فوق برنامه درسی بر عملکرد اجتماعی-تحصیلی-عاطفی دانش آموزان از دیدگاه معلمان. همایش علمی پژوهشی استانی راهبردها و راهکارهای ارتقاء کیفیت در آموزش پرورش شهرستان میناب.

حسینمردی، علی اصغر، قربان شیروودی، شهره، زربخش بحری، محمدرضا، تیزدست، طاهر. (۱۴۰۰). رابطه اشتیاق تحصیلی، اشتیاق به مدرسه و احساس تعلق به مدرسه با پشرفت تحصیلی با واسطه انگیزه پیشرفت تحصیلی در دانش آموزان پسر. جامعه شناسی آموزش و پرورش. دوره ۷. شماره ۲ (پیاپی ۱۴).

خرم دل، فاطمه، خرم دل، احمد (۱۴۰۰). تأثیر فعالیت های فوق برنامه بر خودکارآمدی تحصیلی دانش آموزان، چهارمین همایش بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان.

رزاقی، مریم (۱۴۰۱). نقش احساس تعلق به مدرسه در اشتیاق تحصیلی دانش آموزان، چهارمین همایش ملی پژوهش های حرفه ای در روانشناسی و مشاوره با رویکرد از نگاه معلم، میناب.

سجادی منزله، حمیدرضا، پیر خائفی، علیرضا (۱۳۹۶). بررسی اثر بخشی الگوی خلاقیت درمانی بر ارتقای انگیزه و عملکرد تحصیلی دانش آموزان، فصلنامه پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی. سال چهارم، شماره ۴.

عباسی، حمیدرضا، بلوچ، طیبه (۱۳۹۷). بررسی عوامل موثر بر احساس تعلق دانش آموزان به مدرسه و آرایه راهکارهایی جهت بهبود آن، یازدهمین کنفرانس بین المللی روانشناسی و علوم اجتماعی، تهران. عصاره، علیرضا، احمدی، روشن، اسماعیلی، محدثه. (۱۴۰۱). اثربخشی روش یادگیری فعال بر احساس تعلق به مدرسه و انگیزش تحصیلی دانش آموزان دوره ابتدایی. نظریه و عمل در تربیت معلمان (راهبردهای نوین تربیت معلمان). دوره ۸. شماره ۱۳.

فاروقی، پریا، پورشالچی، حسام، اسمخانی اکبری نژاد، هادی. (۱۳۹۹). نقش احساس تعلق به مدرسه در پیش بینی اشتیاق تحصیلی و خودکارآمدی تحصیلی دانش آموزان. رفاه اجتماعی. ۲۰ (۷۸): ۲۰۰-۱۸۱.

کاظمی، محمد حسین، آتشین، معصومه، نجفی پور تابستانق، عباس، بنیسی، وحید، بیدل، نسرین. (۱۴۰۱). تأثیر روش تدریس به شیوه مشارکتی بر احساس تعلق به مدرسه و کیفیت زندگی کارگروهی دانش آموزان دوره اول متوسطه. توسعه حرفه ای معلم. دوره: ۱۷. شماره: ۲ (۲۴ پیاپی).

محمودی، زهرا، دیبایی صابر، محسن. (۱۴۰۲). بررسی چگونگی نقش فعالیت های فوق برنامه در تقویت برنامه درسی رسمی از دیدگاه معلمان دوره اول متوسطه. مطالعات آموزشی و آموزشگاهی. دوره ۱۳. شماره ۲.

نظری، پروین، یزدان ستا، فاروق. (۱۳۹۸). بررسی نقش فعالیت های فوق برنامه در عملکرد تحصیلی با توجه به نقش میانجی خلاقیت. تدریس پژوهی. دوره: ۷. شماره: ۱.

نوری، علی، ذالکانی بیشه کلائی، عبدالله (۱۴۰۱). اثر بخشی آموزش مثبت نگری بر افزایش احساس تعلق به مدرسه و روابط با دیگران در میان دانش آموزان دبیرستانهای شهرستان ساری، هشتمین کنفرانس ملی علوم اجتماعی و روانشناسی ایران، قم.

Ito, A. (2011). Enhancing School Connectedness in Japan: The Role of Homeroom Teachers in Establishing a Positive Classroom Climate. *Asian Journal of Counselling*, 18(1), 41-62.

Marco De Sisto , Afreen Huq & Genevieve Dickinson(2021) Sense of belonging in second-year undergraduate students: the value of extracurricular activities, *Higher Education Research & Development*, Volume 41, 2022 - Issue 5.

Naomi Winstone, Kieran Balloo, Karen Gravett, Daniel Jacobs, and Harry Keen(2020) Who stands to benefit? Wellbeing, belonging and challenges to equity in engagement in extra-curricular activities at university, *Active Learning in Higher Education*.

Sabo, H. M., & Mureşianu, M. (2015). Optimizing strategies for the inter-individual relationships in primary school through the extracurricular activities. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 180, 696–701.

Şeker H. (2020). Elementary and middle school students' school attitudes and extracurricular activities. *Journal of Elementary Education*, 13(3), 347-364.

The effect of extracurricular curriculum on sense of belonging to the school of students

Nasrin GHanbari¹

Abstrac

The aim of the effect of extracurricular curriculum on sense of belonging to the school of fifth grade female students in district 6 of Tehran. The current research is practical in terms of purpose and quantitative in terms of the type of data. In terms of method, this research has been conducted as a quasi-experiment with a pre-test and post-test research design with a control group. In order to measure the extracurricular Berry, Baty and Watt's (2004) questionnaire was used to measure the sense of belonging to the school. There is a significant difference between the people of the experimental group who underwent the extracurricular course and the control group who did not undergo the intervention. Finally, it can be said that the extracurricular curriculum has a significant effect on the students' sense of belonging to the school. The results showed that the extracurricular curriculum has a significant effect on the sense of belonging to the school it affects students.

Keywords: extracurricular, curriculum, sense of belonging to school.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ Department of primary education, Yadegar-e-Imam Khomeini (RAH) Shahre Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran